

ACC. N:R M. 16171:1-17.

Landskap: Småland Upptecknare: Pingal Johansson, Vänersborg
Härad: Östbo Berättare: " "
Socken: Fryele Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1963 Född år 1885 i Fryele

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Räfsor och räfsning. s. 1-17.
(tekn. sid. 14-15.)
16a.

LuF 120

15/2-63

Svar på frågelista L.U.F. 120 Räfser och räfsning.

Benämning: Räfsern kallas i målet = rafsra.

Skaplet = rafsrärskaft. Huvudet = rafsräshuv.

Pinnarna = rafsräspenner.

Uttryck för att räfsa = rafsra (verb.)

Den som räfsade kallades = rafsrässa.

Konstruktion: Skaplet: virke helst al, i målet alä, men även björk (börk) furä (föra) eller karsel (karslä) dugde till rafsrärskaft.

Vänligt rakt i nederdelen (pärchäpftätt) men det förekom också att man använde rafsra med skaplet klevet i nederdelen.

Men de med rakt pärchäpftä voro att föredraga som avgjort starkaste.

Skaplets längd var omkr. 1.90 cm. långt

utom rafsra som barn och yngre personer

använde, då kunde det räcka med skaplet

/ av 1.50 cm. längd.

Skaptet var omkr. $2\frac{1}{2}$ cm. tjocklek och rundt,
väl avputtat och slätt runtomkring, så
att händerna på räpserkan ej skadades.
Vanligen voro räpserkanten avsmalnande
mot ena ändan, utom på räpser vars
skapt voro upprätta i s.k. käppräs, då
de voro jämntjocka i sin helhet utom
vid fättet för huvudet som var platt
till omkr. 5-6 cm. bredd och 2 cm. tjocklek.
Det var dock endast på räpser som voro
fabriksmässigt tillverkade. (upptecknaren
har sett sådana räpser som voro tillverkade
på en verkstad nere i Västbo härad.)
Huvud: i målet = huvä, räpprähuä.
Längd = 58 cm. bredd 4 cm. på mitten och
avsmalnande mot båda ändarna som
endast voro omkr. 2 cm. i fyrkant.

Bäpshuvudet var wagt högt dels mot den
räfsande, dels mot marken, det senare för
att alla räfpinnarna skulle nå marken,
även de som wro i bäpshuvudets båda ändar.
(se fig. 1 sid. 14) Huvudet var fäst vid skaftet
genom att skaftet var trätt in i ett hål i
huvudet, och vidare med ett par träwaglar.

På senare åren förstärkes det vidare genom
en plåtskoning vid fästpunkten.

Pinnar: i målet = räffräpennar. antkr. 8 cm.
länga, 17 st. i bäpshuvudet och med ett avstånd
från varandra om $2\frac{1}{2}$ cm. De wro wadligen
handtäljade, men det fanns och sådana att
köpa i affärernas pinnar som wro wvarade.
Hålen för pinnarna wro raka, pinnarna
wro jämnskurna ovan huvudet.

I örtbohygdens räpbor sitta pinnarna i rät

vinkel i förhållande till räfrans skapt,
i Kärtho b:d brukades med räfrimmarna
lutande utåt. Släpimmor började
man använda något årtionde fram
på 1900-talet, men man övergick
snart nog till Träpimmor igen.

Bågar: i målet = buroa, har inte
använts inom orten upptecknaren
vetit, endast i någon utträkning
räfrskäpt klurva i delen närmast huvudet.
Skapten voro då av hassel eller helt
enkelt en grantör som klyvdes ett
stycke med såg, närmast huvudet
och fästes vid det samma i ett par hål
i huvudet. Metoden med lött fäste
i skaplet var den mest använda.
och var avsevärt bättre och starkare.

Bäfrans konstruktion har inte förändrats i människans

Dekoration: prydnader och utsmyckning genom karvsnitt målning m. m. har endast förekommit på s. k. fästnaräporna och det är längredan detta förekom, och någon sådan räfra finnes ej bevarad. De enkla teckningarna å sid. 14 visar de typer av räfror som varit vanliga inom orten. Nr: 3 är en kratta i målet = karrka, med pinnar av smitt 4-kantjärn.

Pinnarna voro spetsiga mot ändarna och kallhamrade så de voro styva att de ej skulle krökas så lätt om pårestningen bleve vär, de voro nitade ovan huvudet. Krattan användes huvudsakligen till att jämna = karrka trädgårdsland

nylla med säd å mindre lamm och åkrar.
Jämnna ut sockhögar å vallåkrar o.d.
På 1870-talet hade man hästräpior på
större gårdar t.ex. Börstorp i Värnamo r:n
och Kärbyholm i Fryele r:n. av vilket folk-
riket är obekant. De äldsta räporna
voro med hjul av trä, såväl hjulring
som ekrar och nav, och vill jag minnas
att även pinnarna voro av trä och raka.
vem som tillverkat dem obekant.

Senare kommo de amerikanska hästräporna
med höga järnhjul och böjda stälpinnar
1870-talet, och självavläggande hästräpior vid
rekeksiftet. De användes både vid slätten och
på stubbåkrarna, och de nyttjas ännu för
samma ändamål. Släpträpior böjade
användas i bygden några år fram på

1900-talet och användas för att släpa ihop gräs och hö. Dragkraften var en häst.

Vid mossstäkt för att riva loss mossa med var h arrkann med jämpennar användbar

Tillverkning: upptecknarens farfar

Johannes Jakobsson i Bygget Fryse s:n.

född 1810 död 1880, hans son upptecknarens

far August Johansson född 1849, död 1937

Tillverkade de räpbor som behövdes vid deras jordbruk, och upptecknaren tillverkade under den tid han var lantbrukare alltid de räpbor som behövdes

vid gården, och reparation av sönderiga räpbor likaså. I Voktorps s:n. med de talrika Torparna på gårdarna Ed och Sundbåholm, voro flera av dem räpbor-
makare, och sålde räpbor dels åt ortens

jordbrukare dels på torget i Värnamo om lördagarna
och på marknaderna, de äro dock döda för längesen.
Tillverkningsförloppet:

Till råskuffan användes mest al.

Man utvalde raka kvistfria alstokar.

Dessa klyvdes i fyra klövar. Då dessa
blivit torra täljades med en handysa
(1 sid. 15) till den till 4-5 cm. Gjordek varefter
man dels med bandkniven (2 sid. 15) och dels
med hyveln (3 sid. 15) bearbetade dem så de
blevo runda raka och släta, varvid även
raspen (4 sid. 15) kom till användning.

Med sägen (5 sid. 15) sågade man till en ekbit
så den fick lämplig form, varefter med
stämjärnet (6 sid. 15) ett hål av lämplig
storlek som pärla för skaftet togs upp
(glöggdäss). Då hyvlades huvudet till den

grovlek den skulle vara, varefter man med ritmåttet (7 sid. 15) ritade en rand utefter krumdet för att man skulle på jinnhålen i rad och med passaren (8 sid. 15) smättes de 18 jinnhålen ut, varefter man med ett skarpt borr borrade hålen, som sedan med en varm järnten veddes rena från spån och pazor, varefter man var färdig sätta fast krummet och skaft med varandra, slå i jinnarna spetsa dem med en kniv och räfsan var färdig.

Då man täljade till skaftet sökte man anpassa ämnet till skaftet så att träets ågn kom att stå i läge. Då räfsan var i bruk. Kom träets ågn att ligga i horisontalt läge då skaftet sattes fast vid krummet, ansågs det att skaftet var mindre

hållbart. Vad som avseb med etttrycken
agn (aygn) och flark (flark) visar teck-
ningen (10-11 sid. 15). Den som var något kändig
timmerverkade och reparerade själv sina räfsor
och täljade räfspinnar. I början på 1900-talet
kostade en räfsa endast 1 kr. å 150 pr. styck.
Nu kostar en räfsa 8 kr. Man har under
senare år salufört räfsor med pinnar av
plast. Deras praktiskhet bedöms olika.

Lovliga äro nöjda med den under det att
andra åter ej äro nöjda med den.
Pinnarna äro reka och böjas lätt.

Inköp: räfsor kunde man köpa på torget
under lördagarna, på marknader, i
Värnamo, i slöjd- och järnaffärer.

En god räfsa skulle vara lätt, och stark.
I kraft och huvud fritt från kvist och sprickor.

Räpser användas ännu, och tillhandahålles
utgeot av handlarna.

konsten att räpser: man fattade med
höger hand rätvänd, och vänster hand
uppåtvänd om räkneaktet, och drog räpsen
mot sig med lätt tryck mot marken.
När man blev trött, vändade man om
och fattade med höger hand uppåtvänd
och vänster hand rätvänd. Vid 8-10-årsåldern
kunde flickorna böja hjälps till och räpser
vid slätten, vanligen då med räpser av
kortare skift. En vägarlunda dubbel,
räpserska borde kunna räpser efter
2 slätterkarlar. Och slätterkarlarna
skulle avlå en yta av 2 tunnland
(= 1 kar) pr. dag, som var betinget på
herrgårdarna. Uttrycket ha "sju Tapper
hö" i värdet är sänt inom orten som

beteckning för en räpserka som arbetade
fört. Vard. håll räpserkan ^{sin} med egen räfra.
Man vill ha den räfra vilken man var van
vid. Användning: Om våren plögade man räfra
undan lön och ris i slättermarkerna, det kallades
att "rf". Vanlig räfra användes här för.
Arbetet utfördes huvudsakligen av kvinnor.

Var en man kvinnorna behjälplig med detta
arbete kallades han = "rfäkomp". Bruket att
räfra slätterängarna fria från lön om våren
upphörde, när man började beta slätterängarna
för något 10-tal år sedan. Sällan ser man nu
mera någon slätteräng, alla äro numera ut-
lagda till betemark.

På möjligtst skuggfria, och släta mark
bredde man ut det avlagna gräset till
Isbryning. Platser här för kallades "breärd"

Arbetet kallades "brea" det utbreda gräset likaså.
Man brukade vända höet med vanlig räfra.
Det kallades i målet = stränga brea.

Om bredvidstaden var nära kunde man med
räfrans hjälp bära höet dit. Övriga till
~~lit~~ stackar "hökura" och hässjor.

Vid stackning och hässjning å klövervall
använde man höljutor "höggaffla" som
kunde ha 2 eller 3 horn, båda delarna förkom.
Såväl höstackar som hässjor kammades
slåta så att de bättre motstå regn.

Räfrans användning vid sädesbergringen
var endast då säden var ootagen att man
räfrade stubbåker "räffradå stobbe".

Bruket att med handräpna räfra stubbåker
upphörde när härräpnan blivit allmän,
d. v. s. några år fram på 1900-talet.

M. 16171:14.

Landskap: Småland

Berättare: Uppgifterna härsöras sig

Härad: Ätbo

Berättarens yrke: från upptecknarens

Socken: Fryele

Berättarens adress: egen erfarenhet

Uppteckningsår: 1963

Född år 1885 i Bygget, Fryele s.m.

Upptecknare: Fingal Johansson, Thure-Lillbergsg. 4, Box 2006, Värnamo 2

nr: 1.

nr: 2.

nr: 3.

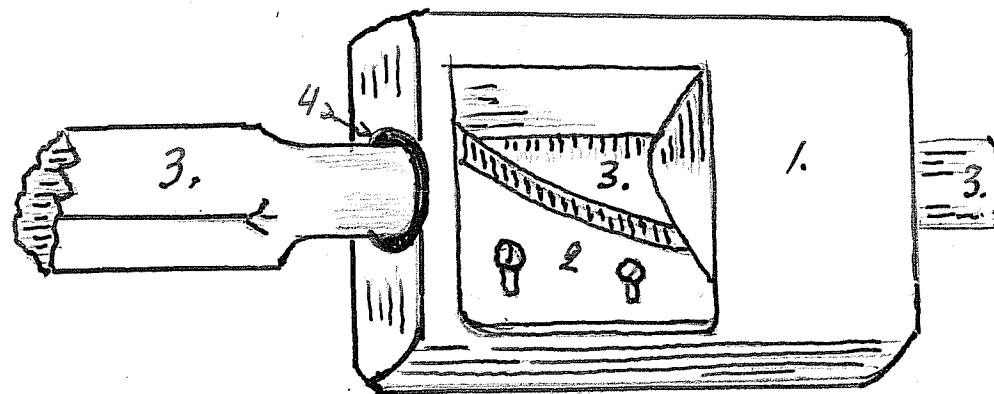
14

Ifyll ovanstående uppgifter! Skriv uppteckningen endast på den linjerade sidan

Då käppfräs användes för att runda av
räfskaptet, lyrlades ^{det} fram en fyrkantig list,
utom den del som skulle infassas i räfskinnat,
som lämnades kvar så bred som hålet i kinnat
var. Räfskaptet rattes med den ändan fast i
svanen eller en axel med någorlunda kort
kringvidning. Var stålet i fräsen väl in-
ställt skar det på samma sätt som
under vanlig svarvning. Stålets främre hörn,
d. v. s. det som är vänt mot hålets utvidning 4.
skulle vara något upphöjt, och ligga
så mycket högre än den övriga delen av stålet,
att den fyrkantiga listens skarpa kanter blevo
avskurna.

M. 16171 : 16a

Landskap: Småland Berättare: uppgifterna härröra sig
Härad: Ästbo Berättarens yrke: från upptecknarens
Socken: Fryele Berättarens adress: egen erfarenhet
Uppteckningsår: 1963 Född år 1885 i Bygget, Fryele s:n.
Upptecknad: Fingel Johansson, Thure-Löfbergsg. 4. Box. 2006 Värnamo 2

1 = käppräs. 2 = stål. 3 = ämne till t.ex. räfskaft.

16

Förvaring: Då man ute på åker eller äng behövde för en stund ställa den räfran nämligen från sig, satte man den mot ett träd eller en bukke om man var på ängen, på en åker där marken var mjukare kunde man sticka ner räfrakäftets spets i jorden.

Ogärna lades den på marken, och om så var aldrig med pinnarnas spetsar uppiat ty. Då kunde det bli regn.

Man brukade bära räfran, då man färdades till och från slåtterängen eller åkern, antingen i ens handen, eller också på ens axeln, under iakttagande att räfrapinnarna ej pekade uppåt. Räfran förvarades i en bod, och stödd mot en vägg. Övrigt: räfran benämndes på skönt = "latstaka" med stor orätt ty att räfra en hel dag och i stark solheta var sommarligen intet "latthunnearbete". SLUT.